Fundacja Valere

ŻYĆ PEŁNIĄ ŻYCIA

Niepełnosprawność w Polsce a dostęp do należnego wsparcia

Skala, bariera proceduralna i jej skutki — Polska, województwo łódzkie i gmina Uniejów

Opracowanie Fundacji Valere · stan na czerwiec 2026 · dane: GUS/NSP 2021, PFRON, BON, MRPiPS, NIK, RPO

„Non vivere, sed valere" — nie tylko żyć, lecz żyć pełnią życia.

Streszczenie

Niepełnosprawność dotyczy w Polsce **5,4 miliona osób — 14,3% ludności** (Narodowy Spis Powszechny 2021), i odsetek ten rośnie: w 2011 r. wynosił 12,2%. To zjawisko ściśle powiązane ze starzeniem się społeczeństwa — ponad 62% wszystkich osób z niepełnosprawnością to osoby po 60. roku życia, a po osiemdziesiątce niepełnosprawność dotyczy już ponad połowy populacji. Wraz ze starzeniem kraju liczba osób niesamodzielnych będzie rosła.

Problemem nie jest jednak wyłącznie skala. **Wsparcie dla osób z niepełnosprawnością formalnie istnieje — ale jest trudno dostępne proceduralnie.** W Polsce działa sześć niezależnych systemów orzekania, na orzeczenie czeka się miejscami nawet 200 dni, a w samym 2024 r. nie rozpatrzono w terminie blisko 24 tysięcy wniosków. Po uzyskaniu orzeczenia osoba trafia w gąszcz odrębnych świadczeń i wniosków (PFRON, SOW, świadczenie wspierające, asystent osobisty), w którym łatwo się pogubić, a błąd lub spóźnienie oznacza utratę należnych pieniędzy.

Skutki są wymierne: w wieku produkcyjnym współczynnik aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością wynosi **34,2% wobec 83,8% u osób sprawnych** (2022), a różnica we wskaźniku zatrudnienia sięga blisko 50 punktów procentowych. W praktyce oznacza to, że wielu uprawnionych nie sięga po przysługujące im wsparcie, bo nie potrafi przejść przez procedurę. Raport pokazuje, że największą luką jest **brak asysty w dotarciu do świadczeń**. Tę lukę może wypełniać lokalna organizacja taka jak Fundacja Valere.

1. Po co ten raport

O niepełnosprawności mówi się zwykle językiem świadczeń i orzeczeń. Ten raport stawia inne pytanie: **dlaczego wsparcie, które formalnie przysługuje, w praktyce nie dociera do wielu uprawnionych** — i co z tym może zrobić organizacja działająca lokalnie. Jest to naturalne rozwinięcie wcześniejszego raportu o starzeniu się społeczeństwa: niepełnosprawność jest w dużej mierze pochodną wieku, więc te same procesy demograficzne, które zwiększają zapotrzebowanie na opiekę, zwiększają też liczbę osób potrzebujących pomocy w poruszaniu się po systemie.

Raport pokazuje skalę zjawiska (kraj, region, gmina), opisuje barierę proceduralną jako sedno problemu, przedstawia jej mierzalne skutki (wykluczenie z rynku pracy, ubóstwo), a następnie wskazuje, gdzie sensownie może pomóc fundacja. Wszystkie dane pochodzą ze źródeł publicznych i są opatrzone datą.

2. Skala niepełnosprawności — Polska

Według Narodowego Spisu Powszechnego 2021 w Polsce żyło **5,4 mln osób z niepełnosprawnością — 14,3% ludności** (stan na 31 marca 2021 r.), wobec 12,2% w 2011 r.[1] Spośród nich **prawne potwierdzenie niepełnosprawności (orzeczenie) miało 63,7% — niespełna 3,5 mln osób**; pozostali odczuwają ograniczenia, ale nie mają (lub nie ubiegali się o) formalnego orzeczenia. Wśród osób z niepełnosprawnością większość stanowią kobiety (54,9%).[1]

Sam fakt, że ponad jedna trzecia osób odczuwających niepełnosprawność nie ma orzeczenia, jest pierwszym sygnałem bariery: część z nich nie przeszła (lub nie próbowała przejść) przez procedurę, która otwiera dostęp do ulg, dofinansowań i świadczeń.

3. Niepełnosprawność rośnie z wiekiem — związek ze starzeniem

Niepełnosprawność jest silnie skorelowana z wiekiem, co spina ten raport z wcześniejszą analizą starzenia się społeczeństwa. Odsetek osób z niepełnosprawnością rośnie stromo po 65. roku życia: w grupie 65–69 lat sięga ok. jednej trzeciej, a **po 80. roku życia przekracza połowę populacji**.[2] Co trzecia osoba w wieku 65+ ma trudności z codzienną samoobsługą, a w grupie najstarszej problemy z przemieszczaniem się dotyczą niemal trzech czwartych osób.[2]

W rezultacie **ponad 62% wszystkich osób z niepełnosprawnością w Polsce to osoby po 60. roku życia** (2023).[2] Oznacza to dwie rzeczy. Po pierwsze, postępujące starzenie kraju będzie automatycznie zwiększać liczbę osób niesamodzielnych — niepełnosprawność to w znacznej mierze „twarz" starości. Po drugie, regiony i gminy najstarsze demograficznie będą jednocześnie tymi o najwyższym odsetku osób z niepełnosprawnością — a do nich należą województwo łódzkie i gmina Uniejów.

4. Wymiar regionalny i lokalny

Twardych danych o liczbie osób z niepełnosprawnością na poziomie województwa i powiatu jest niewiele — statystyka publiczna podaje je przede wszystkim dla kraju. Można jednak rozsądnie wnioskować z dwóch przesłanek. Województwo łódzkie jest **najstarszym demograficznie regionem Polski** (zob. raport o starzeniu), a skoro niepełnosprawność rośnie z wiekiem, odsetek osób z niepełnosprawnością jest tu z dużym prawdopodobieństwem **wyższy niż średnia krajowa**.

Na poziomie gminy: gdyby krajowy wskaźnik 14,3% odnieść do 6 724 mieszkańców Uniejowa, otrzymalibyśmy orientacyjnie **ok. 960 osób z niepełnosprawnością**, a biorąc pod uwagę starszą niż przeciętna strukturę wieku gminy (26,4% w wieku poprodukcyjnym), realna liczba jest prawdopodobnie wyższa. To szacunek pomocniczy, nie dane twarde; rzeczywiste liczby należy pozyskać z **Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Poddębicach** oraz z powiatowego zespołu ds. orzekania o niepełnosprawności.

Istotne jest, że dla mieszkańca gminy droga do wsparcia prowadzi przez instytucje powiatowe (PCPR, zespół orzekający, wnioski PFRON/SOW), często odległe i wymagające dojazdu — co na terenie wiejskim samo w sobie jest barierą.

5. Bariera proceduralna — sedno problemu

5.1. Sześć systemów orzekania

Polski system orzecznictwa jest rozproszony i nieintuicyjny. Funkcjonuje **sześć niezależnych systemów orzeczniczych**: cztery rentowe (ZUS, KRUS, MSWiA, MON), piąty — powiatowy, ustalający stopień niepełnosprawności na potrzeby ulg i dofinansowań, oraz szósty — edukacyjny.[3] Orzeczenie z jednego systemu nie przekłada się automatycznie na uprawnienia w innym. Dla zwykłego obywatela oznacza to, że już na starcie musi zrozumieć, do którego „okienka" w ogóle należy się zgłosić; pomyłka kosztuje czas i pieniądze.

5.2. Kolejki i wydolność systemu

System działa na granicy wydolności. W niektórych regionach na rozpatrzenie wniosku (np. o przedłużenie orzeczenia) czeka się **nawet 200 dni**, a w samym 2024 r. powiatowe zespoły **nie rozpatrzyły blisko 24 tysięcy wniosków**, w większości po przekroczeniu ustawowego terminu.[3] Przyczyną jest rosnąca liczba wniosków, brak lekarzy do obsadzenia komisji (wakaty sięgające miejscami 75%) i brak środków na etaty. Problem był na tyle poważny, że interweniował Rzecznik Praw Obywatelskich. Od orzeczenia powiatowego zespołu przysługuje odwołanie do zespołu wojewódzkiego — ale tylko w ciągu **14 dni** od doręczenia, czego wielu wnioskodawców nie zdąża lub nie potrafi wykorzystać.[3]

5.3. Po orzeczeniu: gąszcz świadczeń i wniosków

Uzyskanie orzeczenia otwiera dopiero dalszą część drogi: zestaw odrębnych, różnie administrowanych form wsparcia: dofinansowania PFRON (sprzęt, likwidacja barier, turnusy) składane elektronicznie przez System Obsługi Wsparcia (SOW), **świadczenie wspierające** — nowa forma pomocy dla dorosłych osób z niepełnosprawnością, obowiązująca od 1 stycznia 2024 r. i zależna od ustalonego *poziomu potrzeby wsparcia*, a nie od kryterium dochodowego[4] — a także usługi asystenta osobistego. Każda z tych ścieżek ma własne wnioski, terminy i instytucje. Dla osoby starszej, schorowanej, często samotnej i bez dostępu do internetu, samodzielne przejście przez ten gąszcz bywa po prostu niewykonalne.

5.4. Co mówią sami zainteresowani

Potwierdza to badanie samych osób z niepełnosprawnością. W przeprowadzonym na zlecenie PFRON **Badaniu potrzeb osób niepełnosprawnych (raport końcowy, 2024)**, obejmującym ponad tysiąc osób ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, jako kluczowe bariery wskazano nierozwiązaną kwestię materialną ograniczającą udział w życiu społecznym oraz brak dostępu do stałej, bezpłatnej rehabilitacji w ramach NFZ i niedopasowanie świadczeń do faktycznych potrzeb.[5] Innymi słowy: problemem jest nie tyle brak instytucji, ile **rozdźwięk między formalnie dostępnym wsparciem a realną możliwością z niego skorzystania**.

6. Skutki: wykluczenie z rynku pracy i ubóstwo

Bariery przekładają się na mierzalne skutki życiowe. Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (GUS/BON) w 2022 r. osoby z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym miały współczynnik aktywności zawodowej **34,2%** i wskaźnik zatrudnienia 32,2%, podczas gdy u osób sprawnych w wieku produkcyjnym wynosiły one odpowiednio **83,8%** i 81,3%. Różnica we wskaźniku zatrudnienia to 49,6 punktu procentowego.[6] Gdy spojrzeć na całą populację 16+, współczynnik aktywności spada do 20,1% — co odzwierciedla, jak silnie niepełnosprawność (powiązana z wiekiem) wyłącza ludzi z rynku pracy.

Wskaźnik (2022, wiek produkcyjny)	Osoby z niepełnosprawnością	Osoby sprawne
Współczynnik aktywności zawodowej	34,2%	83,8%
Wskaźnik zatrudnienia	32,2%	81,3%
Stopa bezrobocia	6,0%	2,9%

Niska aktywność zawodowa oznacza niższe dochody i większe ryzyko ubóstwa — a to domyka błędne koło, w którym brak środków utrudnia dostęp do rehabilitacji i sprzętu, co dodatkowo ogranicza samodzielność. Na terenach wiejskich problem pogłębia bariera dostępu (transport, odległość do instytucji, brak lokalnego wsparcia, słabszy rynek pracy) — mieszkaniec wsi z niepełnosprawnością jest więc wykluczony podwójnie: zdrowotnie i przestrzennie.

7. Wsparcie istnieje — trzeba umieć po nie sięgnąć

Państwo w ostatnich latach realnie zwiększyło nakłady. W 2024 r. na program **„Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością"** przeznaczono dla organizacji pozarządowych ok. 224,9 mln zł (205 zatwierdzonych ofert), a dla samorządów — 505 mln zł z Funduszu Solidarnościowego.[4] Działają Centra Informacyjno-Doradcze dla Osób z Niepełnosprawnością (CIDON, PFRON) i infolinie. Środki i instytucje są więc dostępne.

Problemem pozostaje **„ostatnia mila"** — doprowadzenie konkretnej osoby od jej potrzeby do właściwego wniosku, w terminie i poprawnie wypełnionego. To zadanie, którego wielkie instytucje z natury nie wykonują (obsługują wnioski, nie asystują przy ich składaniu), a które idealnie nadaje się dla lokalnej, zaufanej organizacji blisko mieszkańca. Istnieją już sprawdzone wzory takiej roli (model „asystenta poszkodowanego/osoby z niepełnosprawnością" prowadzony przez organizacje pozarządowe) oraz źródła jej finansowania (zadania zlecane PFRON, program asystencki).

8. Wnioski

Z danych wyłania się spójny obraz. **Po pierwsze, skala jest duża i rosnąca**: 5,4 mln osób, 14,3% ludności, z silnym trendem wzrostowym napędzanym starzeniem. **Po drugie, główną barierą nie jest brak wsparcia, lecz jego niedostępność proceduralna**: rozproszony system orzekania, wielomiesięczne kolejki, gąszcz odrębnych świadczeń i krótkie terminy odwołań. **Po trzecie, skutki są dotkliwe i mierzalne**: radykalnie niższa aktywność zawodowa i ryzyko ubóstwa, szczególnie na wsi.

Wniosek praktyczny dla działania lokalnego jest jednoznaczny: największą wartość daje nie tworzenie nowych świadczeń (te istnieją), lecz **asysta proceduralna — przeprowadzenie człowieka przez system krok po kroku**:

- pomoc w uzyskaniu i odnowieniu orzeczenia oraz w terminowym odwołaniu od niekorzystnej decyzji,
- pomoc w wypełnianiu i składaniu wniosków PFRON/SOW, o świadczenie wspierające i asystenta osobistego,
- doradztwo, do którego „okienka" się zgłosić w rozproszonym systemie sześciu ścieżek orzeczniczych,
- pokonywanie bariery dostępu na terenach wiejskich (dojazd, pomoc osobom bez internetu).

Dla Fundacji Valere, działającej w starzejącej się, w dużej części wiejskiej gminie, oznacza to, że **potrzeba asysty proceduralnej jest udokumentowana i będzie rosła**. Odpowiada jej wprost zaprojektowany program „Twoje prawo do wsparcia" (asysta proceduralna) wraz z narzędziem wyszukiwarki dofinansowań. Rola fundacji nie polega na dublowaniu świadczeń, lecz na byciu **przewodnikiem po systemie**: lokalnym i zaufanym.

O danych i ograniczeniach

Raport opiera się na danych publicznych: Narodowym Spisie Powszechnym 2021 (GUS), Biurze Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych (dane o rynku pracy), raporcie PFRON „Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych" (2024), informacjach o systemie orzecznictwa (dane za 2024, interwencja RPO) oraz materiałach PFRON/ZUS o świadczeniu wspierającym i asystencie osobistym. Dane o skali niepełnosprawności pochodzą ze spisu z 2021 r. i opisują stan sprzed kilku lat; kierunek (wzrost odsetka, korelacja z wiekiem) jest jednak stabilny i potwierdzony w kolejnych opracowaniach. Dane regionalne i lokalne są ograniczone — statystyka publiczna podaje je głównie dla kraju; szacunek dla gminy Uniejów (~960 osób) ma charakter pomocniczy i wymaga potwierdzenia w PCPR Poddębice oraz powiatowym zespole orzekającym. Nie zmienia to jednak wymowy diagnozy.

Źródła

1. GUS, *Osoby niepełnosprawne w 2021 r.* (na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego 2021) — stat.gov.pl; Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, „Niepełnosprawność w liczbach" — niepelnosprawni.gov.pl
2. GUS, opracowania o sytuacji i zdrowiu osób starszych (m.in. *Ludność w wieku 60+*); dane o odsetku niepełnosprawności wg wieku i o udziale osób 60+ wśród osób z niepełnosprawnością — stat.gov.pl
3. Dane o systemie orzekania (sześć systemów, czas oczekiwania do 200 dni, ok. 24 tys. nierozpatrzonych wniosków w 2024 r., wakaty, interwencja RPO) — Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, niepelnosprawni.gov.pl; RPO, bip.brpo.gov.pl; omówienie: Infor.pl
4. PFRON/MRPiPS — program „Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością" edycja 2024 (NGO: 205 ofert, ~224,9 mln zł; JST: 505 mln zł) oraz „Świadczenie wspierające" (od 1.01.2024, zależne od poziomu potrzeby wsparcia) — pfron.org.pl
5. PFRON, *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych — raport końcowy* (2024) — pfron.org.pl
6. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, „Niepełnosprawność w liczbach — rynek pracy" (GUS/BAEL, dane średnioroczne za 2022 r.: aktywność zawodowa 34,2% i zatrudnienie 32,2% dla ON w wieku produkcyjnym wobec 83,8% i 81,3% dla osób sprawnych; 20,1% dla ON w wieku 16+) — niepelnosprawni.gov.pl. Uwaga: GUS zmienił metodologię BAEL od 2021 r., więc szeregi nie są w pełni porównywalne wstecz.